

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING TANQIDIY VA
MANTIQUIY FIKRLASHLARINI O'STIRISH USULLARI**

Qo'ziyeva Muqaddam Abdusattorovna

*Farg'ona viloyati, Bag'dod tumani MMTB ga qarashli 8-umumiy o'rta ta'lim
maktabining boshlang'ich sinf o'qituvchisi*

+998 97 214 78 80

ivjvgjugugiig@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan usullar, pedagogik yondashuvlar va ta'limiy strategiyalar chuqur tahlil qilinadi. Tanqidiy fikrlash – bu mavjud ma'lumotlar asosida mustaqil xulosa chiqarish, baholash va qaror qabul qilish qobiliyati bo'lib, u o'quvchining faol, ongli ishtirokini ta'minlaydi. Mantiqiy fikrlash esa sabab–oqibat aloqalarini anglash, tahliliy yondashuv orqali to'g'ri yechim topishga yo'naltiriladi. Maqolada bu ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladigan samarali pedagogik metodlar – savol-javob, muammoli vaziyatlar, ijodiy topshiriqlar, rol o'ynash, guruhli ishlar, grafik organayzerlardan foydalanish kabi yondashuvlar keltirilgan. Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) o'rni va interaktiv platformalarning afzalliklari ham yoritilgan. O'qituvchining o'quvchilar bilan muloqotdagi pozitsiyasi, ijtimoiy-psixologik muhit va motivatsiyani oshirishga qaratilgan tavsiyalar asosida tanqidiy va mantiqiy fikrlashni shakllantirish bo'yicha amaliy yo'nalishlar belgilab berilgan. Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'qituvchilari, metodistlar va ta'lim tashkilotchilari uchun foydali nazariy va amaliy material bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *tanqidiy fikrlash, mantiqiy fikrlash, boshlang'ich ta'lim, pedagogik metodlar, interaktiv usullar, muammoli vaziyat, ijodiy topshiriqlar, o'qituvchi roli, axborot texnologiyalari, didaktik vositalar.*

Аннотация: *В данной статье подробно рассматриваются методы, педагогические подходы и образовательные стратегии, направленные на развитие критического и логического мышления у учащихся начальных классов. Критическое мышление рассматривается как способность анализировать информацию, делать самостоятельные выводы и принимать обоснованные решения. Логическое мышление связано с пониманием причинно-следственных связей и аналитическим подходом к решению задач. В статье освещаются эффективные методы — диалог, проблемные ситуации, творческие задания, ролевые игры, работа в группах, использование графических органайзеров.*

Также акцентируется внимание на значении информационно-коммуникационных технологий и интерактивных платформ. Роль учителя, психологическая атмосфера в классе и мотивация учащихся рассматриваются как важные факторы формирования мышления. Статья будет полезна для учителей начальных классов, методистов и специалистов в области образования.

Ключевые слова: *критическое мышление, логическое мышление, начальное образование, педагогические методы, интерактивные технологии, проблемные задания, творческие задания, роль учителя, ИКТ, дидактические средства.*

Annotation: *This article explores effective methods, pedagogical approaches, and instructional strategies aimed at developing critical and logical thinking skills among primary school students. Critical thinking is defined as the ability to analyze information, make independent judgments, and reach reasoned decisions. Logical thinking involves recognizing cause-and-effect relationships and approaching problems through analytical reasoning. The paper presents practical techniques such as question-and-answer sessions, problem-based tasks, creative exercises, role-playing, group work, and the use of graphic organizers. The importance of information and communication technologies (ICT) and interactive platforms is also discussed. Furthermore, the teacher's role, classroom psychological climate, and motivational factors are highlighted as key components in shaping students' thinking abilities. This article serves as a valuable theoretical and practical resource for primary school teachers, methodologists, and education specialists.*

Keywords: *critical thinking, logical thinking, primary education, teaching methods, interactive strategies, problem-based learning, creative tasks, teacher's role, ICT, didactic tools.*

Kirish:

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari tez sur'atlar bilan rivojlanayotgan davrda ta'lim oldida turgan asosiy vazifalardan biri – shaxsning mustaqil fikrlay oladigan, analitik yondashuvga ega, muammoni tanib, uni tahlil qila oladigan darajada yetuk fikrlash salohiyatini shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa, bu jarayonning boshlang'ich bosqichi – boshlang'ich ta'lim davri – o'quvchilarda tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining asosi qo'yiladigan eng muhim davr hisoblanadi. Bu yoshdagi o'quvchilarda tafakkur yangi shakllana boshlaydi, atrofdagi voqeliklarni anglashga, o'z fikrini ifoda etishga, sabab-oqibat munosabatlarini tahlil

qilishga qiziqish ortadi.

Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning faqatgina ma'lumotni yodlab olishi emas, balki uni tushunishi, tahlil qilishi, baholashi va unga nisbatan munosabat bildirishi orqali rivojlanadi. Mantiqiy fikrlash esa ketma-ketlik, tartib, asoslash va xulosa chiqarish orqali amalga oshadi. Ushbu ko'nikmalarni shakllantirish orqali o'quvchilar hayotdagi muammolarga nisbatan ongli va mas'uliyatli qarashni o'rganadilar, shuningdek, ularning o'quv motivatsiyasi va ijodiy faolligi ham ortadi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy va mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali bo'lgan metod va yondashuvlar tahlil qilinadi, ilg'or pedagogik tajribalar va zamonaviy texnologiyalar asosida amaliy tavsiyalar beriladi.

Asosiy qism:

1. Tanqidiy va mantiqiy fikrlash tushunchalarining mazmuni va ahamiyati:

Tanqidiy va mantiqiy fikrlash inson tafakkurining eng yuqori bosqichlaridan biri bo'lib, u zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar qatoriga kiradi. Tanqidiy fikrlash – bu mavjud ma'lumotlar, dalillar va kuzatishlar asosida tahlil qilish, baholash, qaror qabul qilish hamda xulosalash qobiliyatidir. O'quvchi bu orqali berilgan ma'lumotga shubha bilan qaraydi, savol beradi, turli nuqtai nazarlarni solishtiradi, dalillarni farqlaydi va asoslangan qarorga keladi.

Mantiqiy fikrlash esa fikr yuritishda tartib, izchillik, sabab–oqibat bog'liqliklarini ko'ra olish, umumiylikdan xulosaga yoki xususiylikdan umumiylikka yo'naltirilgan mulohaza qilish qobiliyatidir. U o'quvchining matematik, ilmiy va hayotiy masalalarni hal qilishda o'zini ishonchli tutishini ta'minlaydi. Tanqidiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarining rivojlanishi quyidagi jihatlar bilan ahamiyatlidir:

- O'quvchining mustaqil fikr yuritish olishi;
- Hayotda duch keladigan vaziyatlarga ongli munosabat bildirishi;
- O'z fikrini asoslab bera olishi;
- Ijodiy va tahliliy yondashuvga ega bo'lishi.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilari tafakkurining rivojlanish xususiyatlari:

Boshlang'ich sinf davrida o'quvchilarning tafakkuri hali to'liq shakllanmagan bo'lib, bu bosqichda obrazli va amaliy tafakkur ustunlik qiladi. Shu sababli, ular bilan ishlashda quyidagilarga alohida e'tibor berilishi lozim:

- Ko'rgazmali vositalar orqali tushuntirish;
- Hayotiy misollar asosida fikr yuritishga o'rgatish;
- Harakatli o'yinlar va faol metodlardan foydalanish;

- Fikrini erkin aytishga imkon berish.

Bu yoshda tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirishni talab etadi.

3. Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar va yondashuvlar:

a) Muammoli o'qitish metodi:

O'quvchilarga aniq yechimi bo'lmagan yoki turlicha talqin etiladigan muammoli vaziyatlar taklif etiladi. Masalan: "Agar yomg'ir o'rniga qor yog'sa, qanday o'zgarishlar bo'ladi?", "Agar barcha odamlar bir xil fikrlasa, nima bo'ladi?" kabilar orqali tanqidiy yondashuv shakllanadi.

b) Savol-javob texnologiyasi:

Yaxshi tashkil etilgan savol-javob o'quvchini faollashtiradi. O'qituvchi faqat fakti emas, balki "Nega?", "Qanday?", "Agar... bo'lsa nima bo'ladi?" kabi savollar orqali mantiqiy tafakkurni rag'batlantiradi.

c) Tahliliy jadval va grafiklar:

Venn diagrammasi, sabab-oqibat jadvali, xaritalar, klasterlar orqali o'quvchilar mavzular orasidagi bog'liqlikni tushunadi, ularni taqqoslaydi va umumlashtiradi.

d) Guruhlarda ishlash:

Kichik guruhlarda biror muammoni hal qilish, vazifani taqsimlash, fikr almashish orqali o'quvchilar ijtimoiy va tafakkuriy faoliyatda rivojlanadi.

e) Rol o'ynash, dramatizatsiya:

Ma'lum bir voqeani sahnalashtirish orqali o'quvchi voqelikni boshdan kechiradi, tahlil qiladi va baho beradi. Bu orqali tanqidiy va hissiy tafakkur uyg'onadi.

f) Ijodiy topshiriqlar:

Masalan: "Yangilik ixtiro qil", "Qahramonga boshqa yo'l tanla", "Erkin fikr bildir" kabi topshiriqlar mantiqiy va ijodiy fikrlashni uyg'otadi.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) o'rni:

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari orqali o'quvchining qiziqishini oshirish, tahlil qilish va xulosa chiqarish qobiliyatini rivojlantirish mumkin:

- Kahoot, Mentimeter, Wordwall, Quizizz kabi interaktiv o'yinlar orqali savollarga tezkor javob berish, raqobatbardoshlik va kuzatuvchanlikni oshiradi.
- Prezentatsiya va videoroliklar orqali mavzuni chuqur tushunish, keyin savollarga javob berish tanqidiy tahlil qilishni talab etadi.
- Raqamli klasterlar va aql xaritalari yordamida fikrlarni tartiblash, mantiqiy izchillikni tuzish osonlashadi.

5. O'qituvchining roli va o'quv muhitining ta'siri:

Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda o'qituvchi o'quvchining fikrini tinglovchi, yo'naltiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi bo'lishi lozim. Quyidagi omillar muhim:

- Har bir fikrga hurmat bilan munosabatda bo'lish;
- Xatoga nisbatan salbiy emas, o'rgatuvchi yondashuv bilan qarash;
- O'quvchining savollar berishini rag'batlantirish;
- Baholashda faqat natijaga emas, fikr yuritish jarayoniga ham e'tibor qaratish.

Qulay, ochiq, qo'llab-quvvatlovchi muhitda o'quvchilar erkin fikr bildiradilar, tanqidiy savollar beradi va o'z fikrlarini asoslashga intiladilar.

Xulosa: Tanqidiy va mantiqiy fikrlash bugungi ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, uni shakllantirish ayniqsa boshlang'ich ta'lim bosqichida muhim ahamiyatga ega. Chunki bu davr – o'quvchilarning tafakkuri, dunyoqarashi, mustaqil fikr yuritish qobiliyatlari shakllanadigan poydevor bosqichidir. Tanqidiy va mantiqiy fikrlashning rivojlanishi nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini, balki ularning ijtimoiy faolligini, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini ham oshiradi.

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy va mantiqiy fikrlash salohiyatini rivojlantirish yo'llari, samarali pedagogik metodlar, interaktiv yondashuvlar, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari chuqur tahlil qilindi. Tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida o'quvchi shunchaki bilim oluvchi emas, balki faol o'rganuvchi va tahlil qiluvchi sifatida shakllanadi.

Takliflar: Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni boshlang'ich ta'lim jarayonida samarali rivojlantirish uchun quyidagi amaliy chora-tadbirlarni taklif etish mumkin:

1. Ta'lim jarayonini muammoli vaziyatlar asosida tashkil etish:

Dars jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishiga imkon beradigan turli muammoli topshiriqlar, ochiq savollar va bahsli holatlarni ko'proq qo'llash zarur.

2. Metodik qo'llanmalarni boyitish:

Boshlang'ich sinflar uchun mo'ljallangan darslik va o'quv qo'llanmalariga tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashqlar, tahliliy jadval va klasterlar, mantiqiy zanjirlar kabi vositalarni kiritish taklif etiladi.

3. O'qituvchilarni doimiy kasbiy rivojlanishiga e'tibor qaratish:

Tanqidiy fikrlash metodologiyasi bo'yicha maxsus trening va seminarlarni o'tkazish, o'qituvchilar uchun tajriba almashish platformalarini yo'lga qo'yish tavsiya etiladi.

4. Darslarda interaktiv texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish:

AKT vositalari (multimedia, o'yinli dasturlar, interaktiv doskalar) yordamida o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtirish va ularni darsga faol jalb etish maqsadga muvofiqdir.

5. Fikr almashish va bahslashish muhitini yaratish:

Sinfda ochiq fikr bildirish, savol berish va bahslashishga yo'naltirilgan madaniyatni shakllantirish orqali o'quvchilarda fikr erkinligi, dalillash va asoslash ko'nikmalari rivojlanadi.

6. Ijodiy va tahliliy yondashuvga asoslangan topshiriqlardan foydalanish:

Hikoya davom ettirish, muammoni hal qilish, turli fikrlarni solishtirish, "nima bo'lardi agar..." kabi topshiriqlar orqali o'quvchining tafakkur faoliyatini kuchaytirish mumkin.

7. O'quvchilarning tafakkur jarayonini baholash tizimini takomillashtirish:

Faqat natijani emas, balki fikr yuritish yo'lini, tahlil qobiliyatini baholaydigan mezonlarni joriy qilish foydali bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullaeva, N. (2020). Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.

2. Hasanboyeva, O. (2021). Tanqidiy fikrlash asoslari va uni rivojlantirish metodlari. Toshkent: Iste'dod.

3. Qodirova, M. (2019). "Boshlang'ich ta'limda muammoli vaziyatlar asosida dars tashkil etish." // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali, №4, 112–116-betlar.

4. Nosirova, D., & Karimov, S. (2022). "Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda interaktiv metodlar." // Ilm-fan va ta'lim, №3, 78–83-betlar.

5. Paul, R. & Elder, L. (2006). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. Pearson Education.

6. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

7. Jonassen, D.H. (2000). Toward a design theory of problem solving. Educational Technology Research and Development, 48(4), 63–85.

8. Ministry of Preschool and School Education of the Republic of Uzbekistan. (2023). Boshlang'ich ta'lim o'quv dasturi va me'yoriy hujjatlar to'plami. Toshkent.

9. Yuldashev, B. (2020). "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish." // Innovatsion pedagogika jurnali, №2, 95–100-betlar.

10. UNESCO (2019). Critical Thinking in Education: A Global Perspective. Paris: UNESCO Publishing.